

ƏMİNƏ DİLBAZI YARADICILIĞININ BƏDİİ ESTETİK ÖZƏLLİKLƏRİ

Aydın ƏHMƏDLİ

Məqalədə Azərbaycan rəqs sənətinə Ulu Öndər Heydər Əliyevin böyük qayğısı, rəqqasə və baletmeyster Əminə Dilbaziyə göstərdiyi hörmət, ona verilən mükafat yer alır. Rəqs sənətinin görkəmli nümayəndəsi, Əminə Dilbaziyə, Ulu Öndər tərəfindən göstərilən qayğı və diqqət, Əminə Dilbazinin qarşısında qoyduğu yeni vəzifələr rəqs sənətinin inkişafına verilən töhfənin bariz nümunəsidir. Heydər Əliyev siyasətinin uğurlu davamçıları İlham Əliyev və Mehriban Əliyevanın da rəqs və mədəni dəyərlərimizə olan hərtərəfli qayğısı haqqında da fikirlər məqalədə öz əksini tapmışdır. Rəqs sənətinin gələcək inkişafına olan böyük ümidləri görülməli işlərdən aydın sezmək olar.

Açar sözlər: Heydər Əliyev, rəqs sənəti, xoreoqrafiya, Əminə Dilbazi, mədəniyyət, incəsənət.

Ümumilli lider Heydər Əliyev hələ Mərkəzi Komitənin birinci katibi olduğu müddətdə "Çinar" rəqs ansamblının çıxışına baxıb və Əminə xanımın görüşlərinin birində bu rəqlə bağlı çox maraqlı fikirlər söyləmişdir. Ulu Öndər qeyd etmişdir:

"Çox yaxşı olub ki, sən bu ansambl ilə işləmişən və Azərbaycan folklor mədəniyyətinin ən qədim köklərindən birini "Yallı" rəqsini bir sənət adamı kimi araşdırmısan. Bu Yallını Naxçıvanda toylarda olarkən mən özümdə çox oynamışam. Yallı, həm qədim həm də xalqın birliyinin göstəricisi olan bir rəqsdir. "Yallı" hərəkətlərində xalqın qədim adətlərinə rəqs dili ilə verilir. "Mən inanıram ki, bu ansambl ilə siz böyük işlər görəcəksiniz".

Gəlin Ulu Öndərin fikirlərinə diqqət yetirək.

1. Əminə Dilbazi sənətinə və onun "Çinar" ansamblına rəhbərlik etməsinə bəyənir və təsdiq edir.

2. Əminə Dilbazini bir sənət adamı kimi xüsusi vurğulayır.

3. Əminə Dilbazinin bu rəqsini hazırlamaq üçün xüsusi araşdırma apardığını qiymətləndirir.

4. Əminə Dilbazi yaradıcılığının onun sənətinin mayasında folkloru əsas yer tutmasının folklorlardan bəhrələnməsi ön plana çəkir. Çünki folklor xalqın elə bir xəzinəsi, elə bir sərvətidir ki, heç bir zaman heç bir siyasi ideoloji dönmədə öz aktuallığını itimdir. Folklorlarda xalq yaşayır onun xarakteri, güzaranı, vərdisləri, müdrikliliyi, vəhdəti birliyi, sevinci, ağrısı, dərdi, şənliyi və nəhayət siyasəti yaşayır.

5. Ulu Öndərin yekun fikri:

"Mən inanıram ki, bu ansambl ilə siz böyük işlər görəcəksiniz".

Bu cümlə, Ulu Öndərin, Əminə Dilbazinin qarşısında çox böyük və məsul vəsifə qoymasını idi. Əminə xanımı böyük xalq sənətkarı olması səviyyəsində Əminə Dilbazi zirvəsi yarandı.

Əminliklə deyə bilərəm ki, bu günə kimi belə zirvəni təkrar fəth edən olmayıb.

Əlbəttə, sənətdə zirvələr çoxdur. Bir zirvədən Əminə Dilbazi zirvəsinə baxanda bu zirvəyə gedən yolu araşdıranda çətinlik və məsələləri görəndə məyus anlar yaşayıb haqsızlıqlara dözəndə, nəhayət böyük uğurlar

qazanıb xalqın qəlbinə yol açanda ümumixalq məhəbbəti qazananda iqtisadi cığırın birləşir.

Zirvə fəth edilir, əlçatmaz zirvəyə Əminə Dilbazi möhürü vurulur. O möhür ki, silinməzdir, sönməzdir və daim onun parıldayan sənət ulduzunun kökünü mayasını, özülünü və bu gün burada dolaşan ruhunu təşkil edir.

Yəqin ki, bu gün burada çıxış edənlər, bu zirvənin cığırından bu sənət ulduzunun parıltılarından söz açacaqlar.

Mən xüsusi vurğulamaq istərdim ki, bu gün mədəni irsin qorunması, öyrənilməsi və tədqiq edilməsi Prezident cənab İlham Əliyevin və Heydər Əliyev fondunun prezidenti Birinci Vitse-Prezident Mehriban xanım Əliyevanın birbaşa himayəsi və nəzarəti altındadır.

Əminə xanım Dilbazi də Azərbaycan xalqını sərvətidir və belə bir qayğıya layiqdir.

Əminə Dilbazi milli rəqlərimizi ifa edən rəqqasələrimizin ümumiləşdirilmiş obrazıdır, simvol modelidir. Azərbaycan rəqs mədəniyyətində solo ifaçılıq məharətinin etalonudur.

Əminə Dilbazi Azərbaycan mədəniyyətinə, incəsənətinə Azərbaycan xalqının görkəm və mahiyyət modelini təqdim etdi.

Digər rəqqasələr üçün sənət və enerji mənbəyi rolunu oynadı. Çünki Azərbaycan rəqqasələrinin oyunlarında, üz ifadələrində, qrimlərində, ədalarında Əminə Dilbazinin izlərini görmək olur.

Əminə xanım Sənətdə rəqqasə müəllifdir. Milli Azərbaycan rəqqasələrinin ideal obrazlı, ideal qriminin, ideal üz ifadəsinin, ideal bədən quruluşunun ideal geyim tərzini müəyyənləşdirmiş, və bu ideali milli mədəniyyət hüdudlarında və beynəlxalq sənət aləmində təsdiqləmiş bir sənətçidir.

Əminə xanımı fərqləndirici əsas cəhətlərindən də rəqlərinin xarakteridir. Onun hər bir rəqsini təkcə adi rəqs deyil rəqs üzərində qurulmuş teatr tamaşasıdır. Yəni performansdır.

"Performans" sözü ingilis dilindən tərcümədə tamaşa deməkdir.

Bu gün "Performans" tez-tez işlədilən dəbdə olan bir sözdür. Bu gün müğənnilərdən rəqqasələrimizdən tələb olunur ki, onlar performans yaratsınlar. Amma Əminə xanım, hələ keçən əsrin 30-cu, 40-cü illərində solo rəqsi ilə performans yaratmağa nail olmuşdur. Onun "Turaci" rəqsi bu xüsusidə xalq rəqsi idi. Bir aktyorun mono tamaşası idi.

Demək belə nəticə çıxarmaq olar ki, Əminə xanım bu teatrın həm aktyoru, həm rejissoru, həm rəssamı, həm geyim və səhnə tərtibatçısı idi. Onun rəqs aləminə gəlişi 1936-cı ilə təsadüf edir.

Rəqqasənin fəaliyyəti 1938-ci ildən başlayır. Əminə xanım sənətsünas, rəqs üzrə nəzəriyyəçi və tənqidçi idi. Bu fəaliyyətlərin hər bir növünə aid faktlar misallar çəkmək olar.

Misal üçün yazılan rəqs sənətinə dair kitablarda tədqiqat kitablarında, tədqiqat işlərində Əminə xanımın fikirləri, tövsiyələri nəzərə alınmış, rəqslərin təhlilində müəlliflər Ofeliya Zeynalova, Kamal Həsənov, Hüseynağa Hüseynov, Əşrəf Səid İbrahim, Elçin və onlarla jurnalistlərin Əminə xanımın kulturoloji biliyini əsas götürmüşlər.

Əminə xanım deyirmiş ki, "Rəqs müəyyən dil sistemidir. Rəqqas işarələr, jestlər, pozalar, mimikalar vasitəsi ilə danışır və rəqsə çevirir.

1935-ci il Əminə Dilbazi "Xonça" özünün "Ləzgi", "Cəngi" ritmində qurduğu rəqsin komissiya qarşısında nümayişetdirir və bu onun improvizə edilmiş ilk tamaşası olur. 1936-cı il Əminə Dilbazi Mahni və rəqs ansamblında "Tərəkmə" rəqsinin birinci ifaçısı təyin edilir. Bu rəqs onun sənətində vizit kartına çevrilir.

Kinokronika formasında rejissor Nazim Abbas və Elçin Musanın çəkdiyi televiziya filmində Əminə xanımın qurduğu "Kolxoz çölləri" rəqs kompozisiyası nümunəsinin quruluşu zamanı Əminə xanım həm rəqsin rejissoru, həm aktyoru, həm ifaçısı, həm bədii tərtibatçısı kimi çıxış edir.

Gəlin onun rejissorluq bacarığını araşdıraq.

Əminə Dilbazinin rəqsi teatral bir tamaşa kimi qurmuşdu. Rəqs vasitəsi ilə tarlada aparılan işlərin bədii obrazını yaratmışdır. Rəqs qrupu rəqs edə-edə kolxozçular obrazında səhnəyə çıxır, səhnə prosesi Üzeyir Hacıbəyliyin musigisi altında ritmik şəkildə bu mənzərəni yaradıblar. Onu da qeyd edim ki, Əminə Dilbazinin "Kolxoz çölləri" rəqs kompozisiyası Türkiyənin "Köy teatrosu" kimi tanıtılmış oyun növü ilə tam uyğun gəlir.

2-ci fakt Yapon teatrının tarixində çöl işlərinin göstərən rəqs tamaşalar olmuş və bu rəqlər indi də qorunub saxlanılır.

Bütün bunlar göstərir ki, rəqs həmişə xalqın adət ənənələri, inancları məişət ilə bağlı olmuşdur. Əminə xanım qurduğu "Kolxoz çölləri" kompozisiyasında xalqlıq xüsusi vurğulanır. Əminə xanım rəqslərini teatral xarakter daşmasına digər bir misal "Vağzalı", "Mirzəy" rəqləri.

Bu rəqsi qızlar kollektiv şəkildə ifa edirlər. Solo partiya isə Əminə Dilbaziyə həvalə olunmuşdu. Əminə xanım bu rəqsi stəkanların oynayırdı.

Gəlin kimi bəzənmiş rəqqasə hər əlində bir cüt stəkan səhnəyə çıxırdı.

Stəkanlardan yarıya qədər doldurulmuş su və ya çay olurdu. Əminə xanım bu stəkanlarla musiqinin takt və ritminə uyğun şəkildə rəqs etməyə başlayırdı.

Qu quşu kimi səhnə məkanında süzürdü və hətta takt uyğun stəkanları bir birinə vurub cingildədi. Rəqsin əsas məğzi gözəlliyi onun solo ifasındakı asılı idi:

1. Əminə Dilbazi 4 stəkanla rəqs edir.

2. Səhnədə diz vurub çox çətin plastik oyun göstərirdi. Lap sirk tamaşasına oxşayırdı. Bu zaman Əminə Dilbazi qollarını ilan tək qırıldıb stəkanlarla rəqs edir, sonra qayıdıb yenidən öz bədənində sarılırdı.

1938-ci ildə Moskva dekadası barədə yazılan məqalədə Əminə Dilbazini bu rəqsin İspanların Kastayetlərlə rəqsi kimi qiymətləndirilmişdir.

Əslində ifa tərzinə görə bu rəqs İspanların rəqlərindən qat-qat çətin idi. Çünki Əminə Dilbazi bir janqlor məharəti ilə stəkanlarla rəqs edir, əyləşdiyi yerdən ehtimalla arxaya gedir, yarım körpü vəziyyətini alır. Sonra əvvəlki vəziyyətə qayıdır başı və sinəsi üzərində qollarını ilan kimi oynada-oynada stəkanları hərələdi. Bu rəqsin plastik ideyası ilə "Sonalar gölü" baletinin plastik ideyası arasında müəyyənlik vardır. Bu rəqs Azərbaycan milli "Sonalar gölü" baletidir.

Rəqqasənin rejissor və ssenarist olma bacarığına 1942-ci ildə lentə alınan bədii film kimi çəkilən "Qeorgi Saakadze" filmidir. Bu filmə Əminə Dilbazi İ.İ. Arbatovun təşəbbüsü ilə dəvət alır və solo rəqs partiyasına təsdiqlənir.

Filmin rejissoru Mixail Ulaurası ilə Əminə Dilbazi və Əlibaba Abdullayev "Naz eləmə" rəqsinə ifa ediblər.

Əminə xanım "Naz eləmə" rəqsinin təkə Əlibaba Abdullayev yox həm də dünyanın rəqs nəhəngi adlandırılan Mahmud Esembayevlə də oynayıb.

1963-cü ildə Mahmud Esembayevə həsr olunmuş "Mən rəqs etmək istəyirəm" bədii filmi çəkildikdən Əminə Dilbazi bu filmə Mahmud Esembayevlə tərəf müqavili qismində dəvət alır. Bu filmdə də Əminə Dilbazi rejissorluq istedadı üzə çıxır. Boy baxımından Mahmud Esembayevlə boy fərqləri çox olduğundan rəqsdə tarazlığın pozulmasına gətirib çıxarır. Əminə xanımın təklifi qəbul olunur film çəkilir və bəyənilir.

Beləliklə, kompozisiya baxımından rəqs çox maraqlı olur. Əminə xanım teatral rəqlərindən biri də "Turaci" rəqsidir. Bu rəqsin məzmunu və tarixini dərinlən öyrənilməsi ona yeni bir quruluş vermişdi. Rəvayətə görə Qarabağ xanı Nəcəfqulunun çox gözəl və istedadlı rəqqasəsi varmış. Xan onun gözəlliyini və istedadını çox qiymətləndirmiş.

Bir dəfə xanın oğlunun toyunda bu mənzərəyə heyran qalmış xan ucadan deyir: "Sən lap Turac kimi oynayırsan".

O vaxtdan bu rəqsi "Turaci" adlandırılır. Rəqs bir növ Turacın uçuşunu xatırladır. Turac yüngülcə uçar. Lakin birdən ovçu onu nişan alır, yaralı quş səhnə boyu çırpınır taqətdən düşərək yerə sərilir. Sonra yenidən qüvvə toplayıb sevincək, bir ehtirasla uçar və düvr vurur. Rəqqasənin hər bir hərəkəti quşun uçuşunu, havada süzməsini xatırladır. Onun yanları açılması barmaqları, geriyyə əyilmiş əlləri qanadların təsviridir. Rəqsin süjeti.

kompozisiyası, məzmunu nəsilədən nəsilə ötürülüb bu günə qədər gəlib çıxmışdır.

Əminə Dilbazi 1959-cu ildə Turacı rəqsini Moskvada, Maestro Niyazinin rəhbərliyi ilə Dövlət Simfonik Orkestrinin Müşayəti ilə çıxış edib.

Fikirlərimi ümumiləşdirərək belə nəticəyə gəlmək olar ki, sənətdə Əminə Dilbazi fenomeni major ifasıdır. O rəqslərini səhnədə sadəcə oynamayıb. O rəqsləri aktyor öz obrazını həyatını yaşayan kimi yaşayıb.

O rəslərlə bərabər həmişə dəyişib, başqalaşib, süjetli rəqslərdə verilən obrazların taleyi ilə yaşayıb, Musiqi altında bir tamaşanın oyunu qurub.

Aktiv rəqqasəlik dövründə onun repertuarı daim yenilənib maraqlı rəqs nömrələri ilə zənginləşmişdir.

Tərəkəmə, Uzundərə, Ceyranım, İnnabı, Lalə, Bənövşə, kimi rəqslər onun daxili imkanlarına zahiri yaraşığına uyğundur. Bu rəqslərin hamısı öz lirikliyi, zərifliyi incəliyi ilə seçilirdi. Çünki Əminə xanım bütün yaş dövrlərində lirik, zərif və incə bir varlıq kimi qəlbimizdə hər zaman yaşayır.

ƏDƏBİYYAT

Tahir Eynullayev - "Rəqsin dili". Bakı 2018.

Ofeliya Zeynalova - Azərbaycan milli rəqslərində monotamaşa elementləri. Bakı 2016.

Almaszadə Q. H. - "Əminənin oynaq əlləri". Ədəbiyyat qəzeti, 1954.

Aslanov E.M. - Azərbaycan toyu: Toy mədəniyyəti milli bələdçisi. Bakı 2003.

Художественно-эстетические особенности творчества Амины Дильбази

Статья обращена к освещению художественно-эстетических особенностей творчества Амины Дильбази. Освещается забота и внимание Общенационального лидера Гейдара Алиева к выдающейся танцовщице и балетмейстеру Амине Дильбази. В статье также подчеркивается, что Президент Азербайджана Ильхам Алиев и Первый Вице-Президент Мехрибан Алиева успешно продолжают мудрую политику Общенационального Лидера и уделяют большое внимание развитию музыкальной культуры и танцевального искусства.

The article tells about the great concern of the National Leader Haydar Aliyev about the Azerbaijani dance, about his respect and choreographer Amina Dilbazi? About the awards presented to her. The article also indicates the concern of the Great Leader Haydar Aliyev for the work of Amina Dilbazi. The tasks set before her became an impetus for the development of the dance art of Azerbaijan. The article also reflects the deeds of successful successors of the politics of Haydar Aliyev İlham Aliyev and Mehriban Aliyeva on the comprehensive care given to the dance art of Azerbaijan and cultural values. Great hopes for the future development of our dance art are clearly visible in the work done.

Elmi rəhbər: BXA-nın professoru, Sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru **Rafiq Sadıqov**